

MEDIKALIZÁCIÓ

A szülés medikalizációja

A terhességnek és a szülésnek különleges helye van a medikalizált életesemények sorában. Talán nincs még egy medikalizált terület, ahol ennyire rejtetté vált volna maga a medikalizáltság. Az emberek nagy részének teljesen természetesnek tűnik, hogy a szülés „orvosi probléma”, a szülés medikális kontrollja pedig a társadalmi és kulturális fejlettség egy fontos jele. Ugyanakkor az utóbbi években éppen itt jelentkeznek a legerőteljesebben (az elme- és magatartászavarok mellett) a demedikalizáló törekvések; ebből a szempontból pedig a medicina túlzottnak minősített jelenléte és beavatkozása a modern technikai racionalitás egyik tévútját jelenti.

„Ha a férjednek azt mondanák, hogy egy bizonyos idő alatt erekciót kell elérnie és ejakulálnia kell, vagy különben kasztrálják, gondolod, hogy könnyű lenne? Ennek könnyebbé tételéhez talán intravénás tű lenne a karjában, egy bizonyos testhelyzetben kellene maradnia, szíjat tekernének a péniszre köré, és azt mondanák neki, hogy ne mozogjon. Néhány percenként ellenőriznék és felemelnék a lepedőjét, hogy megnézzék történt-e »haladás« a dologban.”¹

Ezt a hasonlatot egy újdonsült édesanya használta, amikor megpróbálta megfogalmazni a szülés közben szerzett élményeit. A hasonlatban foglalt feszültség nyilvánvaló. A nő által leírt jelenet egyszerre természetes és bizonyos értelemben abszurd. A modern nyugati társadalom asszonyai így születtek a XX. század folyamán, és csak az utolsó harmadában kezdett e konstellációról a természetesség pecsétje lemállani. A férfias teljesítménnyel való metaforikus összevetés már a nőiség lázadásának a hangja. Az idézetet megfogalmazó anya egyszer még elfogadta és vállalta az orvosok által tanácsolt – talán előírtnak érzett szülést –, de már többet nem hajlandó erre, már nem érzi azt, hogy feltétel nélkül alá kell vetnie magát a szakmaiságra hivatkozó orvosi autoritásnak.

De még ennél is komolyabb indulatokat kelthet e kulcseseményre való emlékezés:

„Kórházba zárnak, levágják a hajad, lekötözik a kezed, és nem engednek látni, nem akarják, hogy megértsd, azt akarják, hogy hidd el, ez az ő hatalmuk, nem a tiéd. Tűket szúrnak beléd, így nem fogsz hallani semmit, akár halott disznó is lehetsz, lábaid fenn vannak egy fémkeretben, föléd hajolnak, technikusok, szerelők, hentesek, ügyetlen és vihogó hallgatók buzgólkodnak a testeden. Úgy veszik ki a gyermeket egy fogóval belőled, mint az uborkát az uborkásüvegből. Azután feltöltik az ereidet piros műanyaggal, láttam, ahogy a csövön keresztül futott. Nem akarom, hogy ezt még egyszer megtegyék velem.”²

Ha lehet, ez az idézet még drasztikusabban fogalmazza meg a szülőnő sokkoló és traumatizáló élményét. Már-már olyan mértékig fokozza a metafora keménységét és drámaiságát, hogy az olvasó csak kapkodja a fejét: milyen kontraszt van a medicina segítő, humanisztikus énképe, közképe és az előbbi mondatokat megfogalmazó nő valóra vált „rémálma” között. „E bekezdés erőszakos nyelvezete azonosítja a kórházat a vágóhíddal vagy a börtönnel, és a medikális gyermekszületés beteges technológiáját a rabokon végrehajtott természetellenes és dehumanizáló kínzásokkal.”³

A „még egyszer ez elő nem fordulhat” érzése az, amely miatt ez a két idézet a szülés medikalizációjának fordulatóát reprezentálja és szimbolizálja. Azt a történeti pillanatot jeleníti meg, amelyben a medikalizáció logikája és erői komoly kihívást kaptak a demedikalizáció „zeitgeistjétől”.

Ez a korszak pedig lényegében két nagy témát feszeget, amelyek korábban a magától értetődőség szürkességével simultak bele kultúránk szülést/születést illető rutinjába. E két nagy probléma: a nőiség társadalmi definíciója és a medicina viszonya a nőhöz. A szülés pedig az a konstelláció, amelyben e két probléma esszenciálisan, egy rövid szcenáriumba sűrítve mutatkozik meg.

A szüléssel kapcsolatban manapság sorjáznak a kérdések: Mi a nő funkciója a modern társadalomban? Mi a szülés jelentése és jelentősége? Milyen a magzat, az anya és az orvos viszonya a szülés közben? Ki uralja a folyamatokat? Hogyan oszlanak meg az alanyi és a tárgyi szerepek a szülés során? Milyen környező kultúrából merített metaforák mentén fogalmazódik meg az objektívnek és tudományosnak mondott szakmai álláspont a szüléssel kapcsolatban? Hogyan oszlanak meg a férfias és nőies szerepek e folyamatban? E megoszlásnak milyen hatalmi dimenziói vannak? A szülőszoba hatalmi viszonyait hogyan határozza meg a szélesebb társadalmi kontextus? Hogyan és miért jelenik meg a medicina egy olyan folyamatban, amely történetileg sohasem volt egyetlen kultúrában sem medikális probléma? Miért kap a szülés és a terhesség patológiás aurát a modern medicina korában, és miért veszíti el a korábbi és minden más kultúrában meglévő természetességét? A korábban alapvetően „női dolognak” tekintett szülésből – női a közreműködőket tekintve is – miért és milyen módon szorul ki a női asszisztencia, és hogyan veszi át helyét a férfi dominancia? A korábban a szülést aktívan irányító nő miért válik szinte teljesen passzív tárgyává az orvosi kontrollnak? Hogyan veszi át az anyától a saját és magzatának „érdekképviselőt” a medikális szakma? Igaz-e, hogy az ilyen módon kialakított szinte totális medikális kontroll biztonságosabbá tette a szülést? Igaz-e, hogy a szülőszoba kultúrája kifejezetten a tudomány eredményeire épül? Igaz-e, hogy kizárólag a szülőnő és magzatának érdekei szabályozzák a szülés rutinját?

1. ábra. A magzat monitorizálása. (Forrás: Az orvoslás története, 150. oldal)

Utópiák

A kérdések ilyen tömegének – történelmi léptékekkel mérve – hirtelen feltolulása nemcsak az alapos válaszok, alternatívák és döntések irányába kényszerítik az érdekelteket, hanem – népszerű lehetőségként – az utópiák felbukkanásához is vezet. A medikális szülés válsága mind múlt, mind jövőre hivatkozó utópiákat hív elő.

A tradicionális társadalmak orvosi antropológiai kutatásai arra a „különös” eredményre vezettek, hogy az asszonyok többnyire női segítséggel hozták világra gyermeküket, és – eltekintve az olykor bekövetkező tragédiáktól – magának a szülésnek a folyamata meghittebb, nyugodtabb, a nő számára végső soron pozitív emlékekké váló élményekkel teli volt. Nem, vagy alig fordult elő a különböző fokozatú depresszív állapotoknak az a sorozata, amely oly gyakori korunk nyugati civilizációjában. Röviden fogalmazva: kevés technika-technológia és sok érzelm, lelki segítség jellemezte a tradicionális társadalmak szülését. Semmilyen, a szó mai értelmében vett szakember (különösen férfi) nem vette át a folyamat irányítását a leendő anyától. Természetesen a problémás helyzetek megoldására nem volt sok lehetőségük, nem nyúltak a testbe, egyáltalán, alig alkalmaztak mesterséges eszközöket. Ezek a helyzetek gyakran az anya és csecsemője halálával végződtek. Ha nem voltak komplikációk – és a mai statisztikák szerint is a terhességek 80%-a ilyen –, akkor a szülés a maga természetességében zajlott le, nem hagyva kellemetlen emléket, és különösen nem lelki traumatizáltságot.

Mindez erősen ellentétesnek láttatja – és éppen a személyes élmény síkján – a modern medikális gyakorlatot és a tradicionális társadalmak „szüléskultúráját”. Ez könnyen olyan lelkesültséghez vezet, amely a mai állapotokat visszafelé akarja meghaladni, és a maga egészében tévútnak mutatja be a modern medicina részvételét a terhességben és a szülésben. Ez a vélekedés, ha nem is a maga tiszta formájában, de legalább, mint a modern szülést körülvevő ambivalencia egyik oldalának érzelmi és részben érvbeli szereplője, mindenképpen megjelenik a vitákban. A tiszta természetességet emeli piedesztálra az erősen technologizált, dehumanizált modern praxis ridegségével szemben.

A másik utópia éppen a medikalizált tendenciák jövőbeli felnövelésében látja a mai kétértelműségek feloldását és megoldását. „Ha a nők nem képesek megtalálni a módját annak, hogy nagyobb kontrollra tegyenek szert gyermekkihordási lehetőségeik felett a jelenben, akkor a jövő igazi veszélyeket rejt számukra, amikor a nők talán nemcsak láthatatlanná válnak a diskurzusban, hanem valóságosan is hiányozni fognak a reprodukciós folyamatból. Mert néhány férfi szakember számára az autoritásukat érő jelenlegi kihívás egyik megoldása az, hogy a nők diszkurzív kitörését beillesztik az orvoscönyvekbe azzal, hogy szó szerinti értelemben kitörlik őket a reprodukcióból és a gyermekszülésből: ez a kitörés az in vitro fertilizáció, az alternatív »fejlesztő médiumok« (a »pótanyák«, a holnap mesterséges méhei), és az emberi klónozás eljárásai révén lehetségessé válik.”³

Az otthonosság keresése

A nő eltűnése ebben a „progresszív” utópiában éppen úgy alárendelt, passzív helyzetének „továbbfejlesztése”, mint ahogy a regresszív utópiában hiányérzetének projekciója a múlt idillisztikus képébe. A szülés traumatikus élményének pozitív és negatív tünetei kelnek önálló életre a kétféle utópiában. A nő modern „szüléskultúrában” tapasztalt alárendelődése a technikai racionalitásnak a jövőbeli teljes feleslegességének víziójához vezethet, míg a technológia uralma elleni indulat olyan világot fantáziál, amelyből a biztonságra hivatkozó technikai racionalitás hiányzik.

2. ábra. Születés otthonosabb körülmények között. (Forrás: Az orvoslás története, 152. oldal)

A nők otthontalansága a modern szülészetben mindenesetre nem orvosolható olyan utópiákkal, amelyek maguk is otthontalanságot eredményeznek: az egyik nélkülözi a modernitás megszokott és belakott életformáját, a másik pedig már egy olyan „emberről” szól, aki nem is képes „otthon lenni”.

Ezek az utópiák mindazonáltal kijelölik annak a küzdőtérnek a határait, amelyen belül a szülés medikalizációjával összefüggő valóságos kérdések – olyanok, amilyeneket fentebb felsoroltunk – és lehetséges megoldásaik megvívják harcukat a szülés definíciójának jogáért.

E meghatározásnak pedig az az alapvető tétje, hogy a medicina kontrollálja-e a terhességet és a szülést, vagy „csak” asszisztáljon hozzá; vagy egy ismert filmcímre utalva: Mégis kinek a szülése?

dr. Bánfalvi Attila

Jegyzetek

1. *Emily Martin.* The Woman in the Body, A Cultural Analysis of Reproduction. *Open University Press/Milton Keynes*, 1996. p. 58.
2. *Margaret Atwood.* Surfacing. *New York: Simon and Schuster*,; 1972. p. 92.
3. *Paula A. Treichler:* Feminism, Medicine, and the Meaning of Childbirth.
http://www.hsph.harvard.edu/st21/medicalization/Treichler_Childbirth.html